

Klar til Open Access?

OA-Udvalget kom i foråret med 16 anbefalinger. Hvad er konsekvensen af dem? Hvilke fokusområder er de væsentligste? Og hvad gør DEFF? Her følger et kig ind i maskinrummet på Open Access.

Anne Sandfær annesa@bibliotekogmedier.dk og Lise Mikkelsen lm@bibliotekogmedier.dk, Styrelsen for Bibliotek og Medier

Den Digitale Agenda er EU-Kommissionens strategi, der skal styrke og sikre en blomstrende digital økonomi inden 2020. Selve strategien indeholder 7 centrale indsatsområder, hvor nogle af dem, der ligger vores hjerte nært i bibliotekssektoren, er større interoperabilitet, standarder og mere investering i forskning og uddannelse. Det skal være nemmere at kommunikere, at forske og at uddanne sig på tværs af landegrænser.

Der er mange hindringer, der skal ryddes af vejen, før det kan lykkes. Et af de helt åbenlyse områder, der må og skal løses, er retten til at få adgang til videnskabeligt materiale globalt set. Med nye måder at arbejde, forske og kommunikere på, er det nødvendigt at indse, at den hidtidige gældende praksis for adgang til forskningsresultater ikke længere er gangbar. Vækst og innovation er begreber, der står højt på dagsordenen. Hvis både den nationale og globale økonomi skal udvikle sig i positiv retning, så skal der sættes på innovation. Undersøgelser viser, at innovation skaber vækst, og DEFF har sammen med Forsknings- og Innovationsstyrelsen undersøgt, hvordan små og mellemstore virksomheder får adgang til resultaterne af offentlig finansieret forskning. Forskning, som virksomhederne anvender som grundlag for udvikling af bl.a. nye produkter, og dermed bidrager til den økonomiske vækst i samfundet.

Open Access's rolle

I maj i år udkom "Access to research and Technical Information in Denmark". Når man læser rapporten, står det klart, at der er noget at tage fat på. 73 % af de små og mellemstore virksomheder i undersøgelsen har problemer med adgang til forskningsresultater, typisk til artikler i licensbelagte tidsskrifter. Virksomhederne har ikke råd til at købe dyre tidsskrifter, de ligger ofte langt væk fra det nærmeste forskningsbibliotek, og i øvrigt har de mange gange brug for artikler på tværs af discipliner, og deres behov kan dermed ikke dækkes af de traditionelle licenspakker. I undersøgelsen kan man se, at over halvdelen af firmaerne rent faktisk anvender de

institutionelle repositories, dvs. grøn Open Access, ligesom de også bruger subject repositories og Open Access-tidsskrifter.

Forskningsbiblioteker kloden rundt har talt om fordelene ved Open Access i årevis, men langt fra alle har set lyset. Tilhængere er blevet parkeret med besked om, at dette blot er "ekstremisters" snak om gratis adgang, eller at det endnu engang er "biblioteksmafiaen", der forsøger at overtage verdensherredømmet. Men det er altså ikke længere til at ignorere. Presset og interessen er nu globalt set så stor, at også Danmark er nødt til at handle – nu eller meget snart.

Det danske Open Access Udvalgs afsluttende rapport blev offentliggjort i slutningen af marts 2011. I rapporten præsenteres de 16 anbefalinger, som udvalget mener, skal til for, at Open Access kan implementeres i Danmark. Forud for offentliggørelsen var udvalgets første version af rapporten 10 måneder tidligere sendt i høring og det afstedkom usædvanlig stor opmærksomhed. Der var stemmer for og imod, men generelt må man sige, at det positive har opvejet det negative i debatten.

Men hvad betyder det for DEFF, fag- og forskningsbibliotekerne, og er vi klar til at handle?

Open Access Udvalgets anbefalinger

Vi har valgt at fremhæve tre af de anbefalinger, som har størst betydning for fag- og forskningsbibliotekerne, og samtidig giver vi et bud på nogle af de opgaver og udfordringer, som venter forude.

Ensartede politikker

Anbefaling nummer to i rapporten handler om, at forskningsråd og fonde skal etablere ensartede Open Access-politikker. De råd og fonde, som finansierer forskning, har naturligvis gode muligheder for at stille krav om fri adgang til resultaterne af offentligt finansieret forskning. Derudover kan råd og fonde give mulighed for, at udgifter til gylden (publiceringsgebyr) Open Access-

Creative Commons: www.flickr.com/photos/opensourceway

Spørgsmålet er ikke om vi skal have Open Access, men hvordan.

publicering kan finansieres af forskningsmidler eller alternativt gratis (for forskeren) via grøn Open Access (parallelarkivering).

Når forskningsråd og fonde får implementeret Open Access-mandater, så stiller det nye krav til forskerne. Forskerne skal stadigvæk publicere via de mest præstige fyldte kanaler, men samtidig skal de have styr på mulighederne for at publicere Open Access. I en situation, hvor forskerne er underlagt et eventuelt Open Access mandat, er der flere overvejelser for den enkelte forsker, når han/hun skal publicere resultaterne af deres forskning. Bibliotekernes opgave bliver at understøtte forskerne så de nemt kan få svar på spørgsmål såsom hvordan og hvor man publicere, hvilken version af artiklen kan parallelarkiveres, hvilke regler gælder, hvis forskningen er finansieret af flere råd og fonde, hvordan får man mest ud af publiceringsbudget m.m.?

Alle disse spørgsmål er emner, hvor bibliotekerne har viden og der vil dukke en lang række nye problemstillinger op, hvor biblioteker tilknyttet forskningsproducerende institutioner bør sætte deres kompetencer og viden i spil. Det gælder f.eks. i fortolkningen af de kommende Open Access-mandater. Forhåbentligt vil de statslige forskningsråd have ensartede krav, men hvordan kommer de til at passe med de private forskningsfonde for ikke at tale om internationale fonde?

Et andet centralt emne bliver viden om samt fortolkning af tidsskrifters publiceringspolitikker. Tidsskrifternes

publiceringspolitikker fremgår i PURE via oplysninger fra Sherpa/Romeo. Men Sherpa/Romeo er ikke dækkende, og der mangler f.eks. oplysninger på danske tidsskrifter. Hvordan får vi et mere dækkende og dermed mere brugbart værktøj til at afgøre tidsskrifters publiceringspolitikker?

Endeligt skal artiklerne registreres i PURE, så de frikøbte eller parallelarkiverede artikler bliver søgbare i systemer på lokalt, nationalt og internationalt niveau. Men hvordan gør vi det nemt for forskerne at deponere fuldtekst? Hvordan får vi udnyttet og formidlet de nye muligheder som mere fuldtekst medfører – både lokalt og nationalt? Den problematik hænger sammen med anbefaling fem, der vedrører én samlet national forskningsdatabase. Her anbefales det at se på mulighederne for en fælles base baseret på Den Danske Forskningsdatabase, som kan spille sammen med en langtidbevaringstjeneste og eksponere dansk forskning.

Institutionerne skal fremme Open Access-politikker

Den tredje anbefaling i rapporten handler om, at universiteter og andre forskningsinstitutioner skal implementere og fremme Open Access-politikker. Med implementeringen af en national Open Access-politik skal hver enkelt institution følge op med en lokal politik og klare retningslinjer for institutionens forskere. Flere af universitetsbibliotekerne er inddraget i universiteternes arbejde på området, og det er naturligvis oplagt, at biblioteket bidrager med viden og kompetencer i udviklingen af lokale politikker – men er alle klar til det?

Det DEFF-finansierede projekt Dansk Open Access Netværk (DOAN) har formålet at etablere et netværk blandt biblioteksmedarbejdere, som arbejder med Open Access og forskningsregistrering i praksis. Deltagerne har mødt kollegaer, som sidder med de samme udfordringer, erfaringer er blevet delt, og via en række kurser og workshops er deltagerne blevet kompetenceudviklet og klædt bedre på til at løse opgaverne. Det synes oplagt, at arbejde videre med et DOAN 2.0, som kan hjælpe med at udvikle de tjenester, der er brug for, sikre kompetenceudvikling af medarbejdere samt være et forum for fortsat erfaringsudveksling og koordinering på tværs af institutioner.

Fokus på Open Access i konsortielicenser

Et andet område, som får en ekstra udfordring, er licenser. Anbefaling 12 handler om øget fokus på Open Access i DEFF's konsortielicenser og er dermed målrettet DEFF. Anbefalingen går på, at der skal sættes fokus på forhandling af forfatterafgifter i forbindelse med gylden Open Access, frihed til grøn Open Access, transparente forretningsmodeller m.m. Anbefalingen hænger sammen med, at de nødvendige vilkår for Open Access skal være til stede, og at priser skal være rimelige. Det er altså et grundlæggende og vigtigt arbejde, som DEFF har på dette område.

Selvom DEFF forhandler licenser for knap 150 millioner, så har flere biblioteker tegnet egne licenser ved siden af. Hvad er så rettighederne i disse licenser og enkelttitler i forhold til Open Access? Når forskerne skal sikre fri adgang på den ene eller anden måde, vil samme krav gælde for lokalt forhandlede aftaler som for konsortielicenser, så også bibliotekerne har en opgave på dette område. Emnet er ikke så meget i fokus i sparetider, men mon ikke det ændrer sig, når rektor og forskere opdager, hvad det koster at publicere Open Access – eller alternativt at parallelarkivere, hvis man må?

Hvad gør DEFF?

Som det fremgår af ovenstående eksempler, så er der stadigvæk en del udfordringer, som DEFF og fag- og forskningsbibliotekerne skal tage højde for, når Videnskabsministeriet affyrer startskuddet for implementeringen af en dansk Open Access-strategi. Hvis vi skal have en god start, er det nødvendigt med forberedelse og prioritering både lokalt og i DEFF-sammenhæng. Flere er allerede i gang, men vi er kun lige startet, og der venter flere udfordringer forude.

DEFF's kommende strategi har Open Access som et gennemgående tema for de nye fire programområder, som er:

- Adgang til viden for alle – via en optimal digital infrastruktur

- Kompetencer og tjenester til støtte for undervisning, læring og udvikling

- Kompetencer og tjenester til støtte for forskning og udvikling

- Kompetencer og tjenester til støtte for innovation og erhvervsfremme

Det er nu op til de nye programgrupper at sikre, at DEFF strategiens fokus på Open Access også afspejles i programgruppernes kommende handlingsplaner. DEFF-sekretariatet vil fortsat arbejde med Open Access på nationalt niveau sammen med interessenter på området, og vi vil bidrage med relevante undersøgelser, rapporter og projekter.

Og heldigvis er vi ikke alene. DEFF er medlem af partnerinitiativet Knowledge Exchange (KE) sammen med JISC (Joint Information Systems Committee, UK), Deutsche Forschungsgemeinschaft (Tyskland) og SURFfoundation (Holland). KE's vision er "to make a layer of scholarly information open available at the internet", og et meget vigtigt indsatsområde i initiativet er Open Access. KE Open Access-arbejdsgruppen har siden 2007 forsøgt at skabe opmærksomhed på området og givet bud på nogle af de løsninger, der kan implementeres for at fjerne barriererne for adgang til forskningsresultater. Derudover har DEFF-sekretariatet blandt andet et tæt samarbejde med Forsknings- og Innovationsstyrelsen, som er Videnskabsministeriets forlængede arm i Open Access-sammenhæng.

EU-Kommissionen presser også på for løsninger. Kommissæren for den digitale agenda, Neelie Kroes, har ved adskillige lejligheder udtalt, at det ikke er et spørgsmål om, vi skal have Open Access, men et spørgsmål om hvordan. Så Europa rykker, med eller uden os, men det vil unægteligt være sjovere, hvis vi er med til at ændre tingene.

Hvad sker der nationalt?

Videnskabsministeriet har som opfølgning på Open Access Udvalgets anbefalinger afholdt en workshop om alternative forretningsmodeller for videnskabelige publicering med redaktører og forlæggere som målgruppe samt en Open Access-konference med en bredere skare af deltagere. Der synes at være en interesse i at arbejde videre med muligheden for at sikre fri adgang til resultaterne af offentligt finansieret forskning. Samtidig er der udtrykt bekymring for, hvad en sådan beslutning vil betyde for danske tidsskrifter og monografier.

Om der skal laves en national Open Access-politik samt spørgsmålet om, hvilke af Open Access Udvalgets anbefalinger, der skal arbejdes videre med, afventer p.t. videnskabsministerens beslutning. Om beslutningen træffes før eller efter et valg er uvist.